

سیمای پیغممبەر ﷺ

له ناوینەى (شامل) ى شىخ مەعروفى نۆدهى

د. محمەد زوبیر بايەزى میراومى
mohammad.zobeir132@gmail.com

رێکەوتى رەزاهەندى ٢٠٢٤/٥/٧

رێکەوتى وەرگرتنى توێژینه‌وه: ٢٠٢٤/٣/١

پوختە:

له ماوه‌ى میژووى پر به‌سه‌رهاتى ئیسلامدا، رەوانبێژى و وێژەوانى تاییه‌تمەندیه‌كى تاكى به‌خۆیه‌وه‌ بێنیه‌. له‌ نێوان به‌رهمه‌ شێعرى و وێژمیه‌كاندا به‌ زمانه‌كانى چۆرواچۆر، نیشانه‌ گه‌له‌یه‌كى به‌ نرخ له‌ مه‌دح و پێ هه‌لاگوتنى پیغممبەر ﷺ وه‌ به‌ر چاو ده‌كه‌وت كه‌ جارى واهیه‌ زانایان و ئه‌دیبانى غه‌یره‌ موسولمانیش ئه‌م هه‌سته‌یان ده‌ربیره‌.

په‌سن و ستایشی پیغممبەر ﷺ له‌ ناو ئه‌ده‌بى كوردى و عه‌ره‌بى و فارسیدا، زۆر به‌رچاوه‌ و به‌ واتایه‌كه‌ى تر روحیه‌كه‌ى تازه‌ى به‌خشیه‌وه‌ ئه‌ده‌بیاتی ئه‌م نه‌ته‌وانه‌ و شاعیران و ئه‌دیبانى به‌ناوبانگ به‌ ئافراندى به‌رهمه‌ بێ‌خه‌وش و شیاو له‌ په‌سنی حه‌زرت ﷺ، شاكارى ئه‌ده‌بیان خولقاندوه‌.

شێعر و هۆنراوه‌ له‌ناو هه‌ر گه‌ل و هۆزێكدا به‌ هه‌ر رۆانین و ئایدیا و ئاینێك، ناوینیه‌كه‌ كه‌ سه‌رجه‌م هه‌ز و بیر و برۆای ئه‌وان هه‌له‌كه‌ر ئینیه‌وه‌ كه‌ كارێگه‌رى فراوانى له‌ سه‌ر ده‌رخستنى هه‌ستى گوێگه‌ر و بیسه‌ران هه‌یه‌.

له‌ ده‌قى به‌رهمه‌كانى كه‌سایه‌تى با‌لا و و‌الای ئایینی، زانسته‌ى و عیرفانى كوردستان، خوالێخوشوو شێخ مەعروفى نۆده‌ى، نموونه‌ و نه‌موچى به‌رچاوه‌ له‌ په‌سنی حه‌زرت ﷺ ده‌بێندى كه‌ ده‌كرێ له‌وان ئاماره‌ بکریته‌ سه‌ر هۆنراوه‌ په‌سنیه‌كانى له‌ كۆتیبى (الشامل للعوامل)، كه‌ به‌ شێوازیكى ئه‌ده‌بى و هونه‌رى وینا كراوه‌.

بۆچوونى ئه‌م توێژینه‌وه‌ به‌ شوێن ئه‌مه‌دایه‌، تا ده‌رى بخت كه‌ چۆن و بۆچى شێخ مەعروف، به‌ رۆانینیکیروایی ده‌ستى داوه‌ته‌ ده‌ربیرى خۆشه‌ویسته‌ى و په‌سنی پیغممبەر ﷺ. هه‌روه‌ها شهن و كه‌م كردن له‌ رووى ئه‌ده‌بى لێكده‌انه‌وى ناوه‌ڕۆكى هۆنراوه‌كان ئامانجى دیکه‌ى ئه‌م توێژینه‌وه‌یه‌. به‌ گشتى هه‌ول دراوه‌ كه‌ سیمای پیغممبەر ﷺ له‌ هۆنراوه‌كانى كۆتیبى (شامل للعوامل) ى شێخ مەعروف تاوتوێ بكه‌رێ. به‌ تێرمانیه‌كه‌ى وردبێنانه‌ له‌ سه‌رجه‌م هۆنراوه‌كانى شێخدا ده‌رئه‌كه‌وت كه‌ خۆشه‌ویسته‌یه‌كه‌ى تاك و تاییه‌ت پیغممبەر ﷺ هه‌بووه‌ و ده‌كرێ كه‌ بگوترێ كه‌ شێخ مەعروف به‌ به‌هه‌ر و هه‌رگرتى له‌ په‌سنی حه‌زرت ﷺ، ده‌وله‌مه‌ندیه‌كه‌ى تاكى به‌ هۆنراوه‌كانى به‌خشیه‌وه‌ و به‌ واتایه‌كه‌ى تر پیرۆز و موباره‌كه‌ى كردوون. شێوازی ئه‌م توێژینه‌وه‌یه‌، له‌ سه‌ر بنه‌مای لێكده‌انه‌وه‌یه‌ى گه‌رانده‌مه‌یه‌ى و به‌ گوێره‌ى سه‌رچاوه‌كانى كۆتیبخانه‌یه‌یه‌.

ده‌سته‌وشه‌ى سه‌ره‌كه‌ى: شێخ مەعروف، په‌سن و خۆشه‌ویسته‌ى، (شامل)، رەوانبێژى، هۆنراوه‌كان

ده‌ستپێك:

سپاس و ستایش بۆ په‌روه‌رگه‌رى بێ‌هاوتا كه‌ هه‌یز و توانجى پێهه‌خشیم تا بتوانم له‌ هه‌گه‌یه‌ى لاپه‌لپ و پر له‌ هه‌ست و ئه‌وینداری و زانسته‌ى و زانیاری له‌گه‌ل عیرفان و خواناسى گه‌ره‌ عاریف و زانای گه‌له‌كه‌م، حه‌زرتى شێخ مەعروفى نۆده‌ى، سه‌رقالێ لێكۆلینه‌وه‌ و لێوردبوونه‌وه‌ بم و له‌ خه‌زینیه‌ى پر له‌ یاقوت و مه‌رجانى ئه‌م زانایه‌ى كورد، بابته‌ گه‌له‌یه‌كه‌ى پر به‌ها و به‌نرخ هه‌له‌ئێجم و پێشكه‌شى ئه‌وینداری زانسته‌ى و ئه‌ده‌ب و خواناسى بكه‌م.

ملوانكه‌یه‌كه‌ى پر به‌ها كه‌ ماوه‌ى زیاد له‌ دوو سه‌ده‌یه‌ له‌سه‌ر ملی نیشتمانكه‌مه‌دا خۆى ده‌نوێنى و رێبوارانى رێبازى عیرفان و زانیاری نوقمى چاولێكردنى بوونه‌ و ره‌نگه‌ زۆر جاریش هه‌یزى رۆانینیان نه‌بووبێت و یان مه‌خابن! به‌ كه‌مه‌تر خه‌میه‌وه‌، بێ ئاوردانه‌وه‌ به‌ جوانى و دره‌وشاوه‌یه‌ى ئه‌م ملوانكه‌یه‌ درێژمیان به‌ پێوانى رێگه‌كه‌ى خۆیان داویت.

جار جاریش پێنوس به‌ده‌ستان و زانایانى ئه‌ده‌ب دۆست و لێزان، به‌ پێزانى ئه‌م بابته‌ له‌ گۆلزارى پر عه‌تر و بۆى زانسته‌ى و ئه‌ده‌بى نیشتمان، گۆلچنیه‌كه‌ى باشیان كردوه‌ و بۆن و به‌رامى ئه‌م گۆلزارمیان به‌ سه‌ر ئاسمانى نیشتماندا وه‌ك بارانیه‌كه‌ى به‌ خۆر رژاندوه‌.

له خزمهت شیخانی ته‌ریقه‌ت، له‌وان شیخ عه‌لی کۆسه‌یی دۆلپه‌مۆیی که مامی بووه، خه‌ریکی پالۆتنی ده‌روون و سه‌یر و سه‌لکی عه‌یرفانی بووه و به‌ په‌له‌ی بالای ته‌ریقه‌ت گه‌یه‌شتووه. پاشان ئه‌گه‌ر پته‌وه‌ قه‌لاچوالان و ئه‌به‌یته‌ مامۆستا و وانه‌به‌یژی فه‌یرگه‌ی زانسته‌ی و له‌ سه‌الی (١٢٠٠)ی کۆچی، ئه‌چه‌یته‌ سه‌لیمانی و له‌ مزگه‌وته‌ی گه‌وره‌ی ئه‌و شه‌ره‌ ئه‌به‌یته‌ وانه‌به‌یژی و ووتاره‌خوین. (بابا مه‌ردوخ، ١٣٦٤: ٣٤٨)

٣،١. هه‌لوێسته‌یه‌ک له‌ سه‌ر دوو مامۆستای ناوداری شیخی نۆده‌ی، عه‌لامه‌ (ابن الحاج)ی سه‌نجوه‌یی و عه‌لامه‌ی بێتووشی:

سه‌نجو، بێژو و بێتووش وه‌ک سه‌ی گۆشه‌ی زانسته‌ی له‌ ئالانی رۆژه‌لات، و له‌ راستیدا هه‌ر کامیان وه‌ک ئه‌زه‌هری کوردستان، شوێنی پێگه‌یه‌شتن و پێگه‌یه‌اندنی سه‌دان زانا و ئه‌دیبه‌ و خواناسی لێهاته‌ووی کوردستان بوونه، له‌وان عه‌لامه‌ (ابن الحاج) و شیخی بێتووشی، شیخ ئه‌حمه‌دی سه‌راوی، شیخ ئه‌مه‌ینی بێژو، مه‌لا عه‌بدوڵلای بێژوه‌یی، مه‌لا مه‌حمودی بێتووشی، مه‌لا صالح بێژوه‌یی گه‌ناوی و ... لێره‌دا به‌ پێویسته‌م زانی که هه‌لوێسته‌ به‌کمه‌ له‌ سه‌ر ئه‌و دوو زانایه‌ی ناوچه‌ که مامۆستای شیخی نۆده‌ی بوونه:

• (ابن الحاج): زانا و عه‌ریفی ناوداری کورد، مه‌لا مه‌حمدی کوری حاجی حه‌سه‌ن گروپسی ناسراو به‌ (ابن الحاج)، له‌دایک بووی گوندی گروپسی ئالانی سه‌رده‌شته. زانایه‌کی به‌ ناوبانگ که به‌ هۆی لێهاته‌وویی و زانسته‌ی فراوانی له‌ عه‌لمی که‌لامدا، به‌ عه‌لامه‌ی که‌لامی ناوی ده‌رکردبوو. له‌ سه‌نجو ده‌ست ده‌کات به‌ خویندن و دوا‌ی چه‌ند سه‌لیک ئیجازه‌ی زانسته‌ی و مه‌رده‌گریته‌ و ده‌چه‌یته‌ هه‌زارمه‌ی ده‌ر له‌ ناوچه‌ی سه‌لیمانی و تا کۆتایی ته‌مه‌نی هه‌ر له‌و ئه‌مه‌ینه‌یه‌وه‌. (بابا مه‌ردوخ، ١٣٧١: ٣٤٨) چه‌ند به‌ر هه‌مه‌یه‌کی ناوازه‌ی نووسیه‌وه‌ و کۆمه‌له‌یه‌کی زۆر له‌ زانایانی به‌ناوبانگی کوردستان، له‌وان عه‌لامه‌ی بێتووشی و شیخی نۆده‌ی له‌ خزمه‌تیدا ده‌رسیان خویندووه‌.

• (عه‌لامه‌ی بێتووشی): مه‌لا عه‌بدوڵلای بێتووشی کوری مه‌لا مه‌حمدی کوری نه‌یسه‌عیل، له‌ سه‌الی (١١٤٠)ی کۆچیدا له‌ خانه‌خه‌لی بێتووش له‌ دایک بووه. له‌ نووسینه‌کانیدا ئاماژه‌ به‌ نازناوی (ده‌رویش) بو‌خۆی ده‌کات. زۆریک له‌ نووسه‌ران ژیان و ئه‌حوالاتی ئه‌ویان نووسیه‌وه‌ له‌وان شیخی خال که له‌ به‌ره‌ی ناوی خانه‌خه‌لی شوێنی له‌ دایک بوونی بێتووشی هه‌له‌یان کردووه‌ و ئاماژه‌یان به‌ خانه‌خه‌لی ته‌ر له‌ ناوچه‌ی باسکی سه‌رده‌شت کردووه‌.

خانه‌خه‌لی شوێنی له‌دایک بوونی بێتووشی، گوندیه‌کی بچوک بووه‌ له‌ ده‌رووبه‌ری (کانیلان) له‌ باکووری رۆژه‌لاتی بێتووش و نه‌یسه‌نا سه‌هاری گوندی پێوه‌نه‌ماوه‌. بێتووشی له‌ ته‌مه‌نی ٨٢ سه‌الییدا له‌ (١٢٢٢)ی کۆچی به‌ غه‌ریبی له‌ زوبه‌یر وه‌فات ده‌کات و هه‌ر له‌وێش به‌خاک ده‌سه‌په‌ردرێ. (نقه‌شبه‌ندی، ١٣٩٠: ١١٣)

شیخی خال ئه‌لێ: "موفتی زه‌هاوی له‌ناو زانایانی به‌غدا، شانازی به‌وه‌ کردووه‌ که قوتابی شیخی نۆده‌ی بووه‌ و ئه‌ده‌بی عه‌ره‌بی لای ئه‌و فه‌یر بووه‌". (شیخ خال، ١٩٥٧: ٣٨) شیخی نۆده‌یش شانازی به‌وه‌ کردووه‌ که ماوه‌یه‌ک له‌ خزمه‌تی عه‌لامه‌ی بێتووشیدا خویندوویه‌تی و عه‌لامه‌ی بێتووشیش شانازی به‌وه‌ کردووه‌ که له‌ خه‌رمانی زانسته‌ی و مه‌عه‌ریفی (ابن الحاج)دا به‌هره‌مه‌ند بووه‌.

عه‌لامه‌ شیخ ره‌ئوفی نه‌قه‌شبه‌ندی بێژوه‌یی، زانایه‌کی لێهاته‌ووی ناوچه‌ی ئالان که له‌ خزمه‌ت زانایانی وه‌ک شیخ ئه‌مه‌ینی بێژو، شیخی بیه‌ره‌، عه‌لامه‌ی باله‌کی و چه‌ند زانای ته‌ر به‌هره‌مه‌ند بووه‌، ئه‌رک و وه‌فای به‌رامبه‌ر عه‌لامه‌ (ابن الحاج)، عه‌لامه‌ی بێتووشی و شیخی نۆده‌ی نواندووه‌.

کاری له‌ سه‌ر کتێبی (رفع الخفا)ی (ابن الحاج) کردووه‌ و له‌ سه‌ری نووسیه‌وه‌ و به‌ هه‌ول و ماندوو بوونی زۆری ئه‌و له‌ تاران چاپ کرا.

شه‌رح و راڤه‌ی کتێبی (کفايه المعاني) عه‌لامه‌ی بێتووشی کردووه‌ به‌ زمانی فارسی له‌ نزیک به‌ ٤٠٠ لاپه‌ره‌دا، که ناوی ناوه‌ (گنجینه گرانمایه) و منه‌یش کاری پێداهاته‌وه‌ و له‌ سه‌ر نووسینه‌م بو‌ کردووه‌ و له‌ سه‌الی (٢٠١١) به‌ چاپ گه‌یه‌اندووه‌.

هه‌روه‌ها کتێبی (الشامل للعوامل)ی شیخی نۆده‌یشی به‌ زمانی شیرینی کوردی شه‌رح و راڤه‌ کردووه‌ و ناوی ناوه‌ (راڤه‌ی ره‌ئوف له‌ سه‌ر عه‌وامه‌لی شیخ مه‌عه‌روف) له‌ ١٢٢ لاپه‌ره‌ی ده‌ستتووسدا، که شه‌رحیه‌کی زانسته‌یانه‌ و په‌رپه‌یه‌خ و ناوازه‌یه‌.

جا بۆمان ده‌رئه‌که‌مه‌یه‌ت که شیخی نۆده‌ی خۆی مامۆستاکانی و قوتابیان و سه‌رجه‌م زانایانی دیکه‌ی کوردستان، وه‌ک ئه‌سته‌یرمه‌یه‌کی دره‌مشاوه‌، ئاسمانی زانسته‌ی و عه‌یرفانی کوردستانیان بو‌ هه‌میشه‌ به‌ دره‌مشاوه‌یه‌ی هه‌شتووه‌. یادیان هه‌میشه‌ هه‌رمان.

٤,١. شیخ مه‌عروف و بیرى سؤفیگه‌رى

شیخ مه‌عروف و هک که سایه‌تیه‌کی لیهاتوو و لیزان له گۆرمه‌پانی ته‌سه‌ووف و عیرفان و خواناسیه‌وه، و هک رێ‌نیشانده‌ر و مورشید، هه‌رده‌م له بیرى چاکسازی و په‌روهرده‌ کردنی خه‌لکی بووه. به هه‌مان بیر و هه‌زرى سؤفیگه‌رى و ته‌ریقه‌ته‌وه، زۆر شاکارى نوازهى زانسته و ئه‌ده‌بى دارشتوو. شیعره‌کانى پریه‌تى له بابیه‌تى عیرفانى و هک: زوه‌د، خواناسی، ئامۆزگارى، خۆشه‌ویسته‌ى پیغمبه‌ر ﷺ و

یه‌کێک له سه‌ره‌کى‌ترین بابیه‌ته‌کانى هه‌زرى ته‌سه‌ووف، ره‌نگدانیه‌ى خۆشه‌ویسته‌ى پیغمبه‌ر ﷺ له هه‌موو ئاکار و ره‌وشه‌ى تاکه‌که‌سیدا به ده‌ره‌جەى یه‌که‌م و دواتریش له ناو کۆمه‌لگادا. ئه‌م عه‌شق و خۆشه‌ویسته‌ى بۆ هه‌زرى خۆشه‌ویسته‌ى ﷺ به‌ره‌سته و به‌رچاوه و موریدان و مه‌نسوبانی‌ش هه‌مان رێچه‌یان و مرگرتوو. بابیه‌تى ئه‌م ووتار و توێژینه‌ویه له هه‌مان سه‌رچاوه هه‌ڵنێجراوه که عه‌شق و خۆشه‌ویسته‌ى و ده‌رخسته‌ى سیمای هه‌زرى ته‌ ﷺ له ناو (الشامل)دا و باشترین به‌لگه‌یه‌ له‌ى بوارد.

٥,١. کۆچى دواى شیخ

شربت مرگ است و می باید چشید مرگ را درمان کجا آید پدید

(نه‌قشه‌بندی، ٢٠١٣: ١٣٤)

شیخ مه‌عروف، له سالى (١٨٣٨) ى زایینی، (١٢٢٥) ى هه‌تاوى کۆچى دواى ئه‌کات (یونسى، ١٣٩٢: ٦٣). رۆحى به‌رمو خواى په‌روهره‌نگار ﷺ له شه‌قه‌ى باڵ ئه‌دا و شارى سلیمانى به‌تایبه‌ت و کوردستان به‌ گشتى ئه‌خاته ماتهمین و به‌ فه‌رموده‌ى پیغمبه‌ر ﷺ: (موت العالم موت العالم)، کوردستان مه‌رگ و نه‌مان له ئامیز ده‌گریت.

گۆرى شیخ له گردى سه‌یوان له شارى سلیمانى زیاره‌تگای ئه‌ویندارانه. (عامرى عبدالحسن، ١٣٩٢: ٦٣)

به‌شى دووه‌م

ستایشى پیغمبه‌ر ﷺ له نێوان ئایین و ئه‌ده‌بدا

١,٢. په‌یوه‌ندى نێوان ئایین و ئه‌ده‌ب

ئه‌ده‌ب و ئایین لێک جیا‌هه‌کرینه‌وه. ئایین شتێک نیه‌ که ده‌ره‌نجامى تاقیکردنه‌وه‌ بێ، به‌لکوو بریار و فه‌رمانیکه له لایه‌ن خواى گه‌وره و ئه‌بى جیه‌جی بکریت. دکتۆر جه‌مال نه‌مه‌ز له‌بارمه‌ ئه‌ل: ئایین و هک زانسته رێژه‌ی نیه‌ و به‌ پێى‌کات و شوێن ناگۆرێ و هاوشیه‌ى زانسته، شیوه‌ى تاقیکردنه‌وه و ده‌مه‌ته‌قى له‌سه‌ر کردن نیه‌. (فه‌همى شوکرى، ٢٠١٠: ٧٣)

ئایین به‌ واتای داب و نه‌ریت و ره‌سمێکه و ئایینی ئیسلام په‌یامێکی جیهانییه و بۆ سه‌ره‌جه‌م مرقایه‌تیه‌یه و تایبه‌ت به‌ گه‌ل و نه‌ته‌ویه‌کی دیارى کراو نیه‌. و هک بۆ نمونه‌ بۆ عه‌ره‌ب هاتبێ و گه‌لانی‌تر لێ بێ به‌هه‌ره‌ بن. یاسایه‌کی پر و ده‌وله‌مه‌نده بۆ سه‌ره‌رازى سه‌ره‌جه‌م گه‌لانی جیهان و په‌یوه‌ندیه‌کی رۆحى و مه‌عه‌نویه له نێوان په‌روهره‌نگار و مرقادا و کۆمه‌له‌ یاسا و رێسایه‌که که خواى گه‌وره ﷺ له رێگای پیغمبه‌ر مه‌وه ﷺ بۆ مرقایه‌تى ئاردوووه.

بۆ ئه‌ده‌بیش ئه‌م پێناسه‌یه‌ کراوه: ده‌ره‌برینی جوان به‌هوى وشه و زاراوه‌ى رازاوه، یان هه‌ستیکى کتوپر که نووسه‌ر وه‌رى ده‌گریت و ده‌رى ده‌بریت. هه‌روه‌ها ئه‌ده‌ب به‌ واتای زانسته، هونه‌ر، هه‌لسوکه‌وت و جوانی به‌کار هاتوو. (حسین قلى، ١٣٥٣: ٢٥)

تۆلستۆی، هونه‌ر و ئه‌ده‌بیات به‌ له‌سه‌رێ‌ترین خۆنیشانده‌انى جوانی و جه‌مالی خواى و به‌ به‌دى هێنه‌رى چێژى رۆحى و مه‌عه‌نوى بۆ مرقا پێناسه‌ ئه‌کات. (غریب نژاد، ١٣٧٠: ١٥) د. محمد على ئیسلامی‌یش ئه‌ل: ئه‌ده‌ب واته‌ ره‌سم و نه‌ریتی باشتر ژيان کردنه و ئه‌ده‌بیات پرۆسه‌یه‌که بۆ باشتر و جوانتر ژيان کردن.

٢,٢. گرینگی ستایشى پیغمبه‌ر ﷺ له ئه‌ده‌بیاتی خواناسادا

مه‌دح و ستایشى پیغمبه‌ر ﷺ له ئه‌ده‌بیاتی خواناسان و ئه‌ده‌بیادا، شتێکی تازه نیه‌ و له‌سه‌رده‌مى هه‌زرى ته‌ ﷺ تا به‌ ئێستا هه‌ر بووه و بۆته هه‌مۆینی هه‌ست و ئه‌وین به‌رامبه‌ر به‌م پیغمبه‌ره‌ نازداره ﷺ و لای گروى عاریفان و ئه‌ده‌بیادا به‌ شیواى شیع‌ر و وێژه و په‌خشان خوى ده‌رخستوه.

شاعیرانی گهره‌ی کورد، سهرمتای دیوانه‌که‌یان به ستایشی پیغمبهر ﷺ راز اندۆتهوه. به‌لام قسه و شیعری ئه‌دیسانی خواناس و عاریف و نیشاندانی عشق و خوشه‌ویستیان بهرامبهر به حه‌زهرتی خوشه‌ویت ﷺ، رهنک و بۆنیک‌تری هه‌یه و کاریگهری ئه‌خلاقی و په‌روه‌رده‌یی و ئیمانی به‌سهر خوینهران و گوینگرانی هه‌یه. جگه له ستایشی حه‌زهرت ﷺ، ئاکار و ره‌وشت و راسپارده ئه‌خلاقی و په‌روه‌رده‌یه‌کانی حه‌زهرت ﷺ، کاکل و ناوه‌روکی شیعری و نووسراوه‌کانی شاعیران و ئه‌دیبان و خواناسانی نه‌ته‌وه‌که‌مانه که تیشک دمه‌خینه سهر چهند نموونه‌یه‌ک:

ناوی حاتم ته‌ی ئه‌بی و مخته‌ی که جودی تو هه‌بی من به هیوای به‌خششی تۆم موشکلم بکریته‌وه

(نه‌قشبه‌ندی، ۲۰۱۲: ۷۲)

مه‌لا محمدی شیخ ناسراو به (ابن الشیخ) کوری شیخ ئه‌مینێ بیژوێ که له‌شیعردا به سه‌عدی دوه‌هم ناسراوه، له مه‌دی پیغمبهر دا ﷺ ئه‌فهر موێ:

ای آنکه به حق پادشه عزت و جاهی
گم کرده ره‌م رفته به صحرای مناهی
بر جمع رسل هست تو را رتبه شاهی
دامان تو بگرفتم و تو مرشد راهی

بد دارم و دارم ز بد خویش ندامت
با این همه عزت که تو داری به قیامت
شکوا بدرت آوردم ای کان کرامت
مگذار (محمد) که کشد بار غرامت

(نه‌قشبه‌ندی، ۲۰۱۲: ۲۷)

هه‌روه‌ها مه‌لا مه‌حمودی کوری شیخ ئه‌مینیش ئه‌فهر موێ:

سه‌گی دهرگاهی شاهی (ما سوی الله) به‌نده‌که‌مت مه‌حمود

بکه رحمتی به‌وی سهرداری دوو عالم من به قوربانم

به قورسی باری عوسیان و اکرانه کۆلم ئه‌گهر لوتقی

نه‌فهر مووی چاوکه‌م حالم په‌ریشانه له تاوانم

له‌تاوان و ا به‌تاو هاتومه دهرگانت (رسول الله)

به هاوارم وهره قوربان که داموتر له جارام

(هه‌مان، ۲۹)

ستایشی پیغمبهر ﷺ میژوویه‌کی دور و درێژی هه‌یه و له راستیدا مه‌دح و پێهه‌لاگوتنی خوشه‌ویست ﷺ له‌سهرده‌می ژبانی موبارمه‌کیدا ده‌ستی پیکردوه و تا به ئیستاش هه‌ر به‌رده‌وامی هه‌بووه و یاد و ستایشی هه‌ر هه‌رمان و زیندووه. به‌رده‌وامی ئه‌م مه‌دح و ستایشه‌ش به‌و واتایه دیت که پیغمبهر ﷺ، له ژبان و نه‌حوالاتی مه‌عنه‌وی هه‌ر تاکیکی موسلماندا و به‌تایه‌تی لای خواناسانه‌وه بوونی هه‌یه و که‌سایه‌تی به‌رز و والا و هه‌قیازی ئه‌م سهروره لای سهرجه‌می خواناس و ئه‌دیب و فه‌یله‌سوفانه‌وه زۆر تاییه‌ته و له‌وباره‌وه زۆر گوته و به‌ره‌م و شاکاری ناوازیان ناوته‌وه.

به‌گشتی، خواناسان و زانا و ئه‌دیسانی نه‌ته‌وه‌ی کورد، دواي ستایشی حه‌زهرتی په‌روه‌ردگار ﷺ، ده‌ستیان داوته مه‌دح و پێهه‌لاگوتنی پیغمبهر ﷺ و به‌شیوازیکی هونه‌ری، هۆنراوه‌یان له‌وباره‌وه هۆنیوه و کردوویانه‌ته هه‌وینی ژبانی خۆیان و نه‌ته‌وه‌که‌یان و هیوایان پێ له‌ناو کۆمه‌لگادا هه‌رمان و زیندوو کردۆته‌وه و بۆته یه‌که‌یک له‌ بناغه‌ پته‌و و قایمه‌کانی مانه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیاتی عاریفان و خواناسان و ئه‌دیسانی نه‌ته‌وه‌که‌مان.

که‌سایه‌تی گشتی و تاییه‌تی و سیره‌ی پیغمبهر ﷺ، ناوه‌روکی سهرمکی نووسین و هۆنراوه‌کانی ئه‌دیه‌یه خواناسه‌کانی نه‌ته‌وه‌که‌مان و باقی گه‌لانی دیکه‌ش بووه و شیکاری هۆنهری جوانیان بۆ سهرجه‌م نه‌حواله‌ تاییه‌تی‌ه‌کانی رۆحی و ئه‌خلاق و ره‌وشتی به‌رزی پیغمبهر ﷺ و ته‌وسیفی سیمایه‌شمالی موبارمه‌ک و موعجیزاتی حه‌زهرتیان کردوه.

بۆ نمونه‌:

هه‌یه‌تی ئه‌نگوشتی سه‌بابه‌ت که شه‌قی کرد قه‌مه‌ر
په‌ر به‌له‌نج و لاره‌وه واته‌ خزمه‌ت تۆ شه‌جه‌ر

ئه‌ی له‌ شیرینی که‌لامت ده‌ستی کرد به‌ قسه‌ جه‌مه‌ر
موعجیزاتی تۆ فراوانه‌ له‌ کێو و به‌حه‌ر و به‌ر

(نه‌قشبه‌ندی، ۲۰۱۲: ۱۱۶)

به حیل و سهبر و ئارامه ئه‌لانی ده‌ریایه واهه‌نگه
هه‌موو گیانی له‌ بۆ دهرمان شیفای هه‌نگوینی مێ شه‌نگه

(موفتی، ۲۰۱۸: ۴۶)

حافظ دهرباره‌ی پێغه‌مبهر ﷺ ئه‌لانی:

ستاره‌ای بدرخشید و ماه مجلس شد
نگار من که به مکتب نرفت و خط نوشت
دل رمیده ما را رفیق و مونس شد
به غمزه مساله آموز صد مدرس شد

واته:

هه‌ساره‌یی گۆلی کیشا به مانگی مه‌جلیس بوو
له‌ مه‌کتبه‌ی قه‌له‌می یار مه‌شقی خه‌تتی نه‌کرد
که بۆ دهروونی ره‌مۆکم به یار و مونس بوو
به عیلمی عیشه‌ سه‌ر ئوستادی هه‌ر موده‌ررس بوو
(کۆلیل، ۱۳۹۱: ۱۶۷)

سیره‌ی پێغه‌مبهر ﷺ، پاک و بێگه‌رده و دووره‌ له‌ هه‌ر ناپه‌سندیه‌ک و له‌ لوتکه‌ی که‌مال و جوانیاده. مادیحانی هه‌زرت ﷺ، به‌ رسمیه‌ی ئه‌ده‌ب و وه‌فا له‌ هه‌مبهر ئه‌م نازداره و بۆ دهر باز بوونیان له‌ هه‌ر چه‌شنه‌ سه‌ر لێشواوی و ناپه‌سندیه‌ک، ده‌ستیان داوه‌ته‌ مه‌دحی هه‌زرت و باسکردن له‌ ره‌مۆشت و مو‌عجیزه و که‌راماتی هه‌زرت ﷺ.

۳، ۲. هۆنراوه و ره‌وانبیزی

یه‌کێ له‌ جۆر مه‌کانی و ته‌ی ئه‌ده‌بی شیعیر و هۆنراوه‌یه که له‌ زاراوه‌ی ئه‌ده‌بیدا به‌ دوو جۆری هۆنراوه و وێژه‌یه. ره‌وانبیزی به‌ واتای خۆش‌زمانی و به‌هره‌مه‌رگرتنه له‌ هونه‌ری جوان قسه‌کردن و جوان نووسین.

(خواجه نصیر الدین) له (معيار الاشعار) دا ئه‌لانی: هۆنراوه، و ته‌ی خه‌یالویه و هاوکیش و سه‌رواداره. هه‌روه‌ها (ابن سینا)، هۆنراوه به‌ و ته‌ی خه‌یالویه پێناسه‌ ئه‌کات. هه‌روه‌ها له‌ ئه‌ده‌بی عه‌ره‌میدا و هه‌ها پێناسه‌ی بۆ کراوه: "الكلام الموزون المقفى مع القصد" (خانلری ۱۳۶۱: ۱۹)

هۆنراوه هه‌ستیکه‌ به‌دی هاوو له‌ سه‌روشت و له‌ کوردیدا له‌ هۆندن هاوو به‌ واتای گووترای یان ته‌نراو بۆ شیعیر. هه‌روه‌ها هۆنراوه به‌واتای و ته‌یه‌کی کێشدار و له‌بار و جوانه. (فره‌نگ ده‌خدا، ج ۲: ۲۳۰۱)

ئه‌ره‌ستو که یه‌که‌م که‌سه که له‌باریه‌ی شیعیر و هۆنراوه‌دا بابته‌ی نووسیه‌وه، هۆنراوه له‌ به‌رامبه‌ر وێژه‌دا دانه‌ی و هۆنراوه به‌ و ته‌یه‌کی کێشدار پێناسه‌ ئه‌کات.

شعر آن باشد که خیزد از دل و جوشد ز لب

باز در دل‌ها نشیند هر کجا گوشی شنف

(ملک الشعرا، ۳۵)

واته: شیعیر و هۆنراوه هه‌لقولای دل و ته‌رجومانی زمانه و هه‌ر گوێچه‌یه‌ک بیهیسی، ئه‌یخاته هۆده‌ی دلێهوه.

۴، ۲. بۆچی مه‌دحی پێغه‌مبهر ﷺ هه‌وینی شیعیر و هۆنراوه‌ی ئه‌ده‌بیاتی خواناسه‌ له‌وان شیخی نۆده‌ی؟

له‌ سه‌ره‌تای ئیسلامه‌وه گه‌لی موسلمان ریزیان بۆ تابه‌تمه‌ندیه‌کانی پێغه‌مبهر ﷺ دانه‌وه و شاعیر و ئه‌ده‌یه‌ خواناسه‌کانی عه‌ره‌ب و کورد و فارس و گه‌لانی دیکه‌ی جیهان، مه‌دحی پێغه‌مبهریان کردوه به‌ هه‌وینی شیعیری خویان، چونکه پێغه‌مبهر ﷺ جگه‌ له‌وه‌ی که گه‌رمترین کاریگه‌ری له‌سه‌ر ژبانی مرقایه‌تی هه‌بووه و تارمایی میژووی به‌ره‌م رووناکی کێشاندوه، کاریگه‌ری باشی له‌سه‌ر ئه‌ده‌بیات و شیعیر و هۆنراوه هه‌بووه. له‌ لایه‌کی دیکه‌وه، دوو فه‌رموده هه‌یه که ده‌سه‌لمینی که پێغه‌مبهر ﷺ ریزی تابه‌تی بۆ پێنوس به‌ده‌ستان و شاعیران هه‌بووه. بۆیه ئه‌وانیش له‌ ئاست ئه‌و ستایشه‌ی پێغه‌مبهر ﷺ دا خویان ناندوه. (ان الله تحت العرش کنوزا مفاتیحها السنة الشعرا) (تذکره‌ القبور: ۲۵). واته: خوی گه‌وره له‌ ژیر ئاسماندا خه‌زینه‌ی وه‌های هه‌یه که زمانی شاعیران کللی دهرگای ئه‌م خه‌زینانه‌ن. هه‌روه‌ها (الشعراء امراء الکلام) واته: شاعیران پاشای قسه و گوته‌نه. (ابن عساکر، ج ۳۷: ۱۳۸)

نظامی شاعیری لێهاووی ئه‌ده‌بی فارسی له‌و باره‌وه ئه‌لانی:

شعر بر آرد به امیریت نام
کالشعراء امراء الکلام

هه‌روه‌ها مه‌ولانای رۆمیش له‌و باره‌وه ئه‌لانی:

هم امارت هم زبان دارم کلید گنج عرش
وین دو دعوی را دلیل است از حدیث مصطفی

جا له لایهکی دیکهش، بۆ ئهوهی که شیعر و هونراوهی مهدهی بیهته پیرۆزی بۆ بابته شیعریهکانی دیکه، شاعیران و ئهدیبان، دهستیان داوهته مهدهی پیغمهبر ﷺ. ههروهها ئهدهیه خواناسهکان بهم کارهیان ویستویهانه که خوشهویستی پیغمهبر ﷺ له دڵ و دروونیاندا بچینن و قازانجهکانی ئه خوشهویستییهیان دهست کهوتیت. خوشهویستی پیغمهبر ﷺ، خۆی پهڕێکه بۆ سههرکهوتن و گهیشتن بهدوا قوناغهکانی کهمال و لێهاتوویی. بێتوو کهسێک پیغمهبر خوشهویت، ههول ئهدا که خۆی لهو نزیک بکاتهوه و ئهمهش بهختهوهری دوو جیهانی به دواوهیه.

خوشهویستی پیغمهبر ﷺ ترس و دلهرواکتی کهسهکه له ههموو تهنگهیهرمهکانی ژیانی ئهو دونیایه و جیهانی پاشهڕۆژیش کهم دهکاتهوه و له رووی ئایینی و روحیهوه چالاک دهبنیت و بهرمو تاوان و ههلهیه ناخزیت. گرینگتر له ههمووش ئهوهیه که بهروا و ئیمانی کهسهکه مسۆگهر ئهکات. (لا يؤمن أحدکم حتی اکون أحب الیه من مالہ و نفسہ و ولده و والده و الناس أجمعین). (رواه البخاري و مسلم)

جا شیخی نۆدهیش به ټیگهیشتن له بابتهانه ههولێ داوه ههتا له ههموو کاتی ژیانی زانستی و عیرفانی خۆی، خوشهویستی بۆ پیغمهبر ﷺ درهبرێ و کۆمهلهگای کورد هواریش بهرمو ههمان مهبهست هان بدات.

بهشی سێههم

شهین و کهو کردنی هونراوه مهدهیهکانی کتیی (الشامل)ی شیخی نۆدهی

١,٣. دربارهی کتیی (الشامل للعوامل)

زانستی نهحو له گرینگترین بابتهکانی ریزمانی عهرمیه و ئهم زانسته بۆ ټیگهیشتن له قورئان و فهرمووده زۆر به سووده و به هۆی ئهوه ههلهی زمان نامین. بۆیه فیروونی ئهم زانسته ههله سهرماتی خویندن له حوچرمهکاندا دهست پیدهکات. شیخی جورجانی ئهم زانستهی له پهڕتووکیدا بهناوی (عوامل الجرجانی) بۆ فیرخوانی دینی دانا، بهلام زۆر رهق و سهخت، جا شیخ مهعروفی نۆدهی لهسهر داوای علامهیی بێتووشی (مامۆستای شیخی نۆدهی)، عهوامیلی جورجانی له ٢٣٧ دێردا به زمانی عهرمیی کردووه به شیعر که ناوازه و بهسووده و فیروونی بۆ قوتابیان زۆر هاسانتره. وهک خۆی ئهلهی:

وهو لعمری مطر مربع عدته (مؤلف بدیع)

ژمارهی شیعرمهکانی ئهیهته دوو وشهیی (مؤلف بدیع) که به حیسابی ئهجهد دهیهته (٢٣٧).

شیوازی نووسینیشی زۆر سادهیه و رهوانبێژی تێدایه و گرینگتر ئهوهیه که نمونهکانی به مهدهح و ستایشی پیغمهبر ﷺ هیناومهته که له راستیدا له کتیهکانی هاوشیوه جیایه. مامۆستا شیخ رهنوفی نهقشبهندی ئهم پهڕتووکهی شیخی نۆدهی له نزیک به چل سال لهمهوبهر به زمانی کوردی شهرح و رافه کردووه که ئهوهیش زۆر ناوازهیه و ناوی ناوه (رافهیی رهنوف لهسهر عهوامیلی شیخ مهعروف) که هیشتا چاپ نهکراوه.

٢,٣. مهدهی پیغمهبر ﷺ له (الشامل)دا و شهین و کهو کردنی چهند دێرێک

• مصلیاً علي النبي المرسل للعالمین ناسخاً للمل

واته: سهلاوات ئههیرم بۆ سههر پیغمهبر گیان ﷺ که نێردراوه بۆ گشت خهلهکی که حالی ئهو پیغمهبره وایه، لابهیری ئهحهکامی ئایینهکانی پێشوویه.

(مصلیا): ناوی بکههره (اسم فاعل) به واتای دوعا. وه به واتای داوای رزانی رحمته بۆ سههر پیغمهبر ﷺ النبي: واته کهسێ که له لایهن خوای گهرووه ﷻ وهی بۆ هاتبێ.

کریشمه ئهکات بۆ ئایهتی (و ما أرسلناک الا رحمة للعالمین). انبیاء/ ١٠٧

لهو بارهوه (سهناویی) گهروه شاعیری فارسی ئهلهی:

(رحمة للعالمین) آمد طبیب زو طلب چه ازین عاصی و زان عاصی همی جویی شفا

احمد مرسل آن چراغ جهان رحمت عالم آشکار و نهان

(سنایی، ١٣٨٥: ٤٣)

• وأله و صحبه من بعده و سائر النّحاة نحو قصيده

حاضر رہتی، نالی، ٹھہر موی :

ئەبۇبەكر و عومەر عوسمان و حەيدەر شېرى يەزدانە

• وقسم مثاله _____ بالله

بۆيە منيش به شوينكه وتووي له شيخ ئهليم :

• شَغَفْتُ مِنْ صَبَا إِلَى أَكْثَهَالِي بِحَبِّ حَبِّ سَالِبٍ لِبَالِي

حبّ: واته عشق (چاوگه) حب: بهژیری (ح) واته مه‌حبوب، دل‌دار (سیفتی موشه‌به‌هیه). سالب: سیفتی حب.

شیخ سه‌عدي دهر باره‌ی دهر برینى خوشه‌ويستی و دلدارى ئەلّی:

سعدیا گر عاشقی کنی و جوانی
عشق محمد بس است و ال محمد

واته:

سەدىا گەر خوازىارى عشق و دلدارى
بەس عشقى خوشەويستى بارى

هەم عشقت بىي بۆ ئال و بەيتى ھەزرەت
جا ئىلئىم عشقت پىروزە و زور لەبارى

• و هو حقيقى و منه مغنوى
على زورة الضريح النبوى

(استعلا) دوو جوړه، په کيان نښتيعلاي ديار و لږه چاوه وهک: نمونه ي پيشوو:

(على الاستعلاء على مجرورها كقامتِ الحورُ على قصورها)

وهو فهو تريان نهينيه وهك : على زورة الضريح النبوي

واته : لهسهرم نهزر بئ زيارهتی مهرقهدی پیرۆزی حهزرت ﷺ

شیخ رهزای تالهبانی دهربارهی ئهم بابته ئهلی:

کی شود یا رب طواف کعبه و زمزم کنم بعد از آن رو در مزار سید عالم کنم
روی خود نهم سوی سایه (رسول الله) تا غبار مقدمش بر دیده خود جا کنم

منیش کردومه به کوردی :

کهی دهبی یا رهت تهوافی کهعبه و ئاوی زهم کهم

همم سهفاهم روو له رهزهی نهقدسی فخری زهمهن کهم

روو له ئاستانی شهفیع دوا زهمهن همم سایهیی ئهو

تۆزهکهی بن پنی لهسهر همم لهناو چاوانهکهم کهم

• بَلَّغْنِي أَنَّ شَفَاعَةَ النَّبِيِّ تَعْمَ كُلَّ مُذْنِبٍ وَ مُجْرِمٍ

واته : پیم گهیشتوووه له نههلی ههیدسا که شهفاعت و تکاکاری حهزرت ﷺ له رۆژی دواپیدا که ههنگری ئالای مهقامی مهحموده، نهگاته ههموو تاوانباریکهوه.

شیخ ئهفهرموئ که ئهمانه، واته شهفاعتی پیغمهبر ﷺ و پیاوچاکان به من گهیشتون، بهلام به مههمهدی کوری وههاب نهگهیشتوووه یان تیی نهگهیشتوووه . (نهقشبهندی، ٤٩)

کرپشمه نهکات بۆ نایهتی پیرۆزی (عسی أن یبعثک ربک مقاماً محموداً). الإسراء/٧٩

ئیمه وەک گرووی باومداران لهسهر ئهو باومرهین که نزای پیغمهبر ﷺ لهلای حهزرتی پهرودگار ﷺ ره ناکریتهوه و خاوهنی مههمقامی شهفاعت و تکاکاریه لهلای پهرودگار ﷺ و بۆ گهلی موسولمان ئهپاریتهوه و ئهمهش له نایهت و فهرمووده دا هاتوووه. (ان شفاعتی يوم القيامة لاهل الکبائر من امتی) (رواه ابن ماجه، ترمذی، ابی داود). واته : تکای من له رۆژی دواپیدا تاوانبارانی ئوممتم نهگریتهوه

• وَ لَا نَخَافُ أَنَّهُ يُهْمِلُنَا لِأَنَّهُ فِي مَحْشَرٍ مَعْلُنَا

واته : ئیمه ناترسین و گومانمان نییه لهوهی که پیغمهبر ﷺ گویمان پی نهدا، چونکه له رۆژی دواپیدا پهناگی ئیمیه و تکامان بۆ نهکات.

لهبارهی شهفاعت و تکای حهزرت ﷺ ، ماموستا بیخود ئهلی :

ئیتتر ههر خۆت ئهبی چارم بهفرمووی چونکه ههر خۆتی تکاکارم، موعینم، چارهازم یا رسول الله

(بیخود، ١٣٨٦ : ٨٩)

حهزرتی شیخی بیارمهش ئهفرموئ:

شاهی مهدهنی تۆ که شهفیع ههموو عاصیت خۆ من سهگی دهرگانهکهتم رحمی دهسا دهی

شاسواری عهرسهیی مهیدانی حق رۆژی جهزا تۆ مهبه غافل له عوسمان سا به قوربان هیممهتی
(شیخی بیاره، ١٩٩٢ : ١٣-١٩)

حهزرتی نالی ئهفرموئ :

رۆژی جهزا رجبا بکه بۆ نالیی دهربهدر چون لهم جیهان گوناھی گهلی زۆره و نهکسهره

ماموستا شیخ رهئوفی نهقشبهندیش له دیوانی گولزاری ئهدهبا ئهفرموئ:

ئهی پهناهی عاسیان ئهی شافعی رۆژی حساب خاتهمی پیغمهبرانی خاوهنی وهی و کیتاب

خوا خوشی ئهوی رسول اللهی لهیو نهجینه و بهشهر پنهاهی
(نهقشهندی، ۲۰۱۲: ۱۱۶)

ههروه ها شیخ سهعدی له دهسپیکی کتییی (گلستان) دا، مهدهی پیغمههیر ﷺ ئەکا به چهند تاییه تهنهندی خوی وهک (شفیع) له
روژی دواپیدا و ئهفهرمووی :

شفیع مطاع نبی کریم قسیم جسیم نسیم وسیم

ههروه ها له کتییی (بوستان) دا ئهفهرمووی :

کریم السجایا جمیل الشیم نبی البرایا شفیع الامم

ئیمام فهخری رازی لهبارهی شفاعتهی پیغمههیر ﷺ ئهفهرمووی : موسولمانان کۆکن لهسهر ئهوهی که پیغمههیر ﷺ له
روژی دواپیدا مافی تکارهی ههیه بۆ ئوممهتی خوی و ئهو تکارهی تاوانبارانی ئوممهت ئهگریتهوه. (فخر رازی، ۱۳۷۱ : ۶۳)

شیخ عهنتاریش لهبارهوه ئهفهرمووی:

بی کسان را کس تویی در هر نفس من ندارم در دو عالم جز تو کس
روز و شب بنشسته در صد ماتم تا شفاعت باشی اندر یک دم
ای شفاعت خواه مشتی تیره روز لطف کن شمع شفاعت بر فروز

(عطار، ۱۳۶۵: ۲۱)

عهنتار به دامابهکی تهواو داوا له پیغمههیر ﷺ ئەکات که به هانایهوه بیت و به تکاری خوی نامهی رهش و پر له تاوانی بۆ
سپی بکاتهوه و به هوی ئهو تکارهی بهکووته لیخوشبوونی خوایی و پی بنیته ناو بهههشت.
خوشم لهو بارهوه ئهلیم :

تو پنهاهی تو (شفیع المذنبین)ی روژی میزان (رحمة للعالمین)ی خاوهنی حیل و عیرفان

جلوهی نوری جهمال و بن بری تاریکه ئهمشه
کهی دهخۆم غهم من که تو بی شافیع روژی مهحشر
ههم له گۆر و ههم له مهحشر دل به ئوممیدی نهبی
گهر نهبی ئهو شافیع چی کهم له ساتی پر خهتر

(زوبیر بایهزی، ۲۳-۱۸)

جا لیره دهر ئەکهوئیت شیخ نۆدهی شوین پی گهلی له گهوره نهیب و خواناسانی ئوممهتی پیغمههیر ﷺ گرتووه و گهلی له
ئهدیانی تریش شوین شیخی نۆدهی کهوتوونه هیوای تکارهی ههزرتیان ﷺ له دلپان دا ههزرتیان راگرتووه.

• اقرأ سلامي يا مريد يثرب يا قاصداً خير الثري علي النبي

واته : بخوینه و عهرز بکه له لایهن منهوه سلاوی تهواوم نهی خالی ریبوار بهرمو مهینه، نهی ئهو کهسهی نیازی چوونی
چاکترین خاکی ههیه که خاکی پاکی مهینهیه لهسهر جهنابی ههزرتی ریسالته پنه (أرواحنا له الفداء) محمدی موستهفا
ﷺ.

شیخ لیره‌دا ئه‌یه‌وێت هه‌رکەسێ وەک رێبوارێ رێگه‌ی مه‌دینه‌ ببنێ و بیکات به‌ وەکێلی خۆی بۆ گه‌یاندنی سلاو و ریز بۆ خزمه‌تی حه‌زره‌ت ﷺ و داغی دلی به‌ گه‌یاندنی سه‌لام له‌سه‌ر ئهو دابهرکێنی و له‌ عه‌شق و خوشه‌ویستی به‌رامبه‌ر به‌ خوشه‌ویست زیاد بکات.

• و (کی) لتعلیل کقول المقول اثني علي النبي كي يشفع لي

واته : و (کی) یه‌کێکی‌تر له‌ عامیلی ناصیه‌یه‌ که‌ دانراوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی بگه‌یه‌نێ که‌ دواکە‌ی هۆی به‌دییه‌اتی پێشوومکە‌یه‌. (کقول المقول)، وەک‌وو قسه‌ی قسه‌ زانی گه‌ت خوش که‌ ئه‌لی : ستایشی حه‌زره‌تی پێغمه‌به‌ر ﷺ ئه‌که‌م هه‌تا تکه‌م بۆ بکات.

• و (إن) لشرط و جزا کقولنا أن نعيش العام تزر نبينا

واته : پیتی (إن) بۆ گه‌یاندنی مانای رسته‌یه‌که‌ که‌ (جزا)یه‌ به‌ مه‌رجی پێکه‌اتی مانای رسته‌ی پێشتر که‌ (شه‌رته‌). وەک‌وو قسه‌ی ئێمه‌ که‌ ئه‌گه‌ر بژین، ئه‌مه‌سال زیاره‌تی روزه‌ی پێروزی حه‌زره‌ت ﷺ ئه‌که‌ین.

بابه‌تی زیاره‌تی روزه‌ی پێروزی پێغمه‌به‌ر ﷺ، له‌ناو ئه‌هلی سوننه‌ و جه‌ماعه‌ت بابه‌تێکی گه‌رنه‌گه‌ و به‌ سوننه‌ت ئه‌زانێ. (زین الدین بن العزیز) له‌ کتێبی (فتح المعین) دا ئه‌لی؛ " زیاره‌تی روزه‌ی پێروزی حه‌زره‌ت ﷺ سوننه‌تی موئه‌ککه‌مه‌یه‌ و ئه‌م سوننه‌ته‌ش بۆ هه‌موو که‌سه‌ نه‌ک ته‌نیا بۆ حاجیه‌کان". (زین الدین، ۱۳۸۷: ۲۹۸) ته‌نانه‌ت فه‌رموده‌یه‌ک هه‌یه‌ که‌ پێغمه‌به‌ر ﷺ فه‌رموویه‌تی: (من زارقيري وجبت له شفاعتي). (الدمياطی، ۱۳۸۷: ۳۵۴) بۆیه‌ شیخ لیره‌دا ئه‌م بابه‌ته‌شی وروژاندوه‌ که‌ زیاره‌تی روزه‌ی پێروژ، بابه‌تێکی عه‌قیده‌یه‌ و ئه‌بێ پروادارن هه‌ولی بۆ به‌دن و پابه‌ندی بن. ئێستا که‌سانێک به‌ ناوی دینه‌وه‌، هه‌ولی کال کردنی ئه‌م عه‌قیده‌یه‌ نه‌دن و پێیان وایه‌ که‌ که‌سێک بۆ زیاره‌تی روزه‌ی پێروژ بچێ، دوچاری تاوان بووه‌ و زۆر جاریش ناماقولانه‌ مۆری کوفریان پێ نه‌دن. به‌لام ئه‌وه‌تا ده‌بینین که‌ که‌سانی وەک حه‌زره‌تی شیخی ئۆده‌ی هه‌ر له‌ سه‌رده‌می خۆیدا ئه‌م فه‌کره‌یه‌ی به‌ پوچه‌ل زانیوه‌ و کۆمه‌لگای کورده‌واری ئیسلامی لێ ناگادار کردوه‌.

• فليمدح النبي ثم لتبذل ولتعط مهجتي له إن يقبل

واته : با ستایشی پێغمه‌به‌ر ﷺ بکری و پتی هه‌لابگوترێ و دواي پێشکه‌ش بکری به‌وی گه‌یه‌نه‌که‌م، ئه‌گه‌ر بیه‌وێت.

بابه‌تی مه‌دحی حه‌زره‌ت ﷺ یه‌کێکه‌ له‌ گه‌رنه‌گه‌ری بابه‌ته‌کانی ئه‌ده‌بی که‌ پێشتر باسمان لێکردوه‌. شاعیران و ئه‌دیبانی خواناس له‌ گه‌لانی جه‌هان به‌ گه‌شتی و به‌ تاییه‌تیش ئه‌دیبه‌ خواناسه‌کانی کورد، سه‌رمای دیوان و به‌ره‌مه‌هه‌کانی خۆیان به‌ ستایشی حه‌زره‌ت ﷺ رازاندۆته‌وه‌. بۆ نمونه‌ :

ماه فرو ماند از جمال محمد سرو نباشد به اعتدال محمد

آدم و نوح و خليل و موسى و عيسى آمده مجموع در ظلال محمد

سعدیا گر عاشقی کنی و جوانی عشق محمد بس است و آل محمد

ماموستا بیخود ئه‌فه‌رمووی :

ئه‌ی ساحه‌تی سه‌د جه‌ننه‌ت ده‌شتی عه‌ره‌بوستانه‌ت نادهم به‌ هه‌زار گۆشه‌ن یه‌ک خاری موغه‌یلانته‌

تو سیده‌ره‌ نشین بازی ساحه‌یی سه‌د ئیعه‌جازی پێغمه‌به‌ری مومته‌ازی ده‌ستی من دامانته‌

قورئانی نووعوتی تو خه‌تمی به‌ به‌شه‌ر نایی بیخود چیه‌ یا هه‌سه‌سان جیه‌ریله‌ سه‌نا خوانته‌

(بیخود، ۱۳۸۶: ۳۰)

• و تسعة عدهن من كمن يزر نبي الله يحظ بالمن

واته : (أسماء شرط) ژماره‌یان نو داننه‌ن و یه‌کیان (من)ه‌. وەک‌وو : که‌سێ به‌ خزمه‌ت پێغمه‌به‌ر ﷺ بگات، به‌ نعه‌مه‌ت و خه‌لات و چاکه‌ ئه‌کات.

(يحظ) له‌ (حظ) وهرگیراوه‌ به‌ واتای به‌ش، به‌هه‌ره‌ یان له‌ (حظوة) به‌ واتای پله‌ و پایه‌. کڕیشه‌ ئه‌کات به‌ ئایه‌تی : (و إذ ظلموا أنفسهم جاءوك فاستغفر الله واستغفر لهم الرسول...). النساء/ ۶۴ که‌واته‌ به‌ پتی ئه‌م ئایه‌ته‌ و هاتنی جێناوی (ک)، ئه‌م حوکه‌ تا قیامه‌ته‌ و چوون بۆ لای پێغمه‌به‌ر ﷺ له‌ هه‌موو کات و زمه‌انیکه‌دا ئه‌بێ و زیاره‌تی روزه‌ی پێروژیش، هه‌ر به‌ خزمه‌ت گه‌یه‌شتن به‌ حه‌زوری سه‌روهر ﷺ هه‌ژمار ده‌کریت.

ماموستا شیخ رهئوفی نه‌قشبه‌ندی ئه‌فه‌رمووی:

دل له تاوی خاکی رموزت پر له دهر د و میحه‌ته
خۆزگه دهستم کهوتبا زوو چوونی لای ئه‌و جه‌نه‌ته
نه‌قشبه‌ندی و له دووری جهرگ و رۆحی له‌ته‌ته دهشتی مه‌حشر سه‌هله بۆ من گهرچی زۆر پر شیده‌ته
چون رسول الله له وه‌عه‌دی خۆی شه‌فاعت کارمه

(عبد الرحمن جامی)یش ئه‌فه‌رمووی:

کی بود یا رب که رو در یثرب و بطحا کنم
یا رسول الله به سوی خود مرا راهی نما
(اوحدی مراغه‌ای)یش ئه‌له‌ی :

گر بدان روضه گذارت بود ای باد صبا
عرضه کن عجز و زمین بوس و سلام رسان

ئه‌مه ته‌نیا چه‌ند وینه‌یه‌ک بوو له شیعه مه‌دحیه‌کانی شیخی نۆده‌ی له (الشامل للعوامل) دا که کورته شه‌ن و که‌وێکه‌مان
بۆ کرد و له‌بهر ئه‌وه که له‌م جوزغه‌دا ناکرێ به‌ته‌واوی له‌سه‌ری بدوین و خۆی پێوێستی هه‌یه بۆ نووسینی په‌رتووکی
تایبه‌ت، که هیوادارم ئه‌م ده‌رفه‌ته‌م بۆ به‌رخسێ که ئه‌م چالاکیه به‌ ئه‌نجام بگه‌یه‌نم و بیخه‌مه به‌ر دیدی خوێنه‌ران و ئوگران.

٣,٣. شوین‌گری و شوین‌هه‌نگری شیخ مه‌عروف

شیخ مه‌عروف له کاتی خویندن و پالفته کردنی خۆی له ناوه‌نده‌کانی زانستی و عیرفانی، له‌گه‌ڵ زۆر که‌س له که‌سایه‌تی
به‌رز و زانایانی ناودار ناسیو بووه و راسته‌وخۆ و به‌ واسیته له‌ خزمه‌تیاندا به‌هرمه‌ند بووه، وه‌ک دوو له‌ زانایانی ناوداری
کورد، عه‌لامه (ابن الحاج) و عه‌لامه‌ی بێتووشی. کاریگه‌ری ئه‌وان زۆر له‌سه‌ر شیخی نۆده‌ی دیاره و هه‌ر له‌سه‌ر داوای
بێتووشی، (عوامل الجرجانی) ئه‌کا به‌ نه‌زم و هۆنراوه‌ی عه‌ره‌بی.

ئه‌نجا، سه‌دان زانا و که‌سایه‌تی‌تر له‌ کوردستان و له‌ناو گه‌لی عه‌ره‌با، له‌ خزمه‌تی شیخدا به‌هره‌ی زانستی و مه‌عریفیان
وه‌رگرتوه و شوین‌هه‌نگری هه‌نگرتوه و ئه‌م شوین‌هه‌نگریه‌یان له‌ شیخی نۆده‌ی له‌ به‌ره‌م و ئه‌حوالاتیدا دیار و
به‌ره‌سته‌یه.

بۆ نموونه : موفتی زه‌هاوی زۆر کاریگه‌ری شیخ نۆده‌ی له‌سه‌ر بووه. زۆر بابه‌تی زانستی و ئه‌ده‌بی به‌ شوین‌ که‌وتن له
شیخ نووسراوه و کاری توێژینه‌وه‌ی زانستی ئه‌نجامدراوه. وه‌ک نه‌موچی ئه‌م به‌شه‌ ده‌کرێ ئاماژه بکه‌ینه ئه‌وه که هه‌ر وه‌ک
ده‌زانین، شیخی نۆده‌ی له‌سه‌ر داوای شیخی بێتووشی، عه‌وامیل ئه‌کا به‌ شیخ نه‌قشبه‌ندی بێتووشی به‌ شوین‌ هه‌نگری
له‌ هه‌ر دوو زانا، شه‌رحی (کفایه‌ المعانی) بێتووشی له‌ نه‌حودا ئه‌کا به‌ زمانی فارسی و شه‌رحی عه‌وامیلی شیخ نۆده‌یش ئه‌کا
له‌ نه‌حودا به‌ کوردی و شه‌رحی سه‌مه‌دییه‌ی ماموستای مودرریسه‌ش ئه‌کات به‌ عه‌ره‌بی به‌ ناوی (شرح النقشبندیه‌ علی
الصمدیه) و ده‌یان‌تر.

جا بۆیه ئیهمانه‌نیش ده‌بی ئه‌م رێبازه‌ بگرین و چالاکی زانستی باش و هه‌ولێ فراوان به‌دین.

نه‌نجام:

له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا به‌م ئه‌نجامانه‌ی خواره‌وه‌ گه‌یشتین :

یه‌که‌م : بۆمان ده‌رکه‌وت که شیخ نۆده‌ی که‌سایه‌تییه‌کی بال‌ا و لێهاتوویه و ژایانی نه‌ک ته‌نیا بۆ خۆی، به‌لکه‌ بۆ نه‌ته‌وه‌که‌شی
ته‌رخان کرد و ناسه‌وار و به‌ره‌م و چالاکیه‌کانی ژایانی سه‌لمینه‌ری ئه‌م راستیه‌نه. له‌ هه‌مان حالیدا تیگه‌یشتین که هه‌م
خۆی و هه‌میشه‌ ماموستا‌کانی و قوتابیان، ده‌ریایه‌کی بێ‌بنی زانستی و مه‌عریفی بوونه و جیهانی کورده‌واریان به‌ره‌و
لوتکه‌ی به‌خته‌وه‌ری بردوه.

دووه‌م : زانیمان که مه‌دح و پێهه‌ لاگووتنی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، کاریکی تازه‌ نییه که شیخی نۆده‌ی کردیه‌تی و هه‌ر له‌سه‌رده‌می
ژایانی موباره‌کی حه‌ز مه‌ت ﷺ ده‌ستی پێکردوه و تا به‌ ئێستاش هه‌ر به‌رده‌وامی هه‌یه و ده‌شبه‌ت. که‌سایه‌تی گشتی و تایبه‌تی
پێغه‌مبه‌ر ﷺ، هه‌ر له‌ داوی خۆیه‌وه‌ ناوه‌رۆکی نووسین و هۆنراوه‌ی ئه‌دیب و خواناسانی سه‌رجه‌م گه‌لانی موسوڵمانی جیهان
و کوردیش بووه و شیکاری هونه‌ری جوانیان بۆ سه‌رجه‌م ئه‌حوالاتی حه‌ز مه‌ت کردوه.

سه‌یه‌م : به‌م ئه‌نجامه‌ گه‌یشتین که، خۆشه‌ویستی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، په‌یژێکه بۆ سه‌رکه‌وتن و گه‌یشتنه‌ به‌ دوا قوناغه‌کانی که‌مال
و لێهاتوویی. هه‌ر که‌س پێغه‌مبه‌ری خوش بویت، هه‌ول ئه‌دات خۆی لێ نزیکه‌ بکه‌ته‌وه که به‌خته‌وه‌ری دوو جیهانی

sjh@univsul.edu.iq

بەدواوە. جا شیخی نۆدهی به پێگه‌یه‌شتن و تیگه‌یه‌شتن لهم بابەتانه و بۆ پیرۆزی و به‌رمه‌کەتی له‌ بواری زانستی و لایەنی ژبانی که‌سی، هه‌ولیداوه‌ خۆشه‌ویستی بۆ پێغه‌مبەر ﷺ دهر بیری و کۆمه‌لگای کورده‌واریش به‌رمو هه‌مان ئامانج و رێچه هان بدات.

سه‌رچاوه‌کان:

عربی

القرآن الکريم

عامری، عبدالحسن (۱۳۹۲)، المراقد و المزارات فی العراق، بغداد.

مبارک، زکی (۱۹۵۳)، المدائح النبوی من فنون الشعر.

فخر رازی (۱۳۷۱)، تفسیر الرازی، ج ۳، اساطیر.

بن عبدالعزیز، زین الدین (۱۳۸۷)، تبيان.

الدمیاطی (۱۳۸۷)، اعانة الطالبین، ج ۲، تبيان.

خال، محمد (۱۹۵۷)، البيوتوشی، المعارف، بغداد.

کوردی

دیوانی چه‌پکه‌ گولئی له‌ گولزاری عوسمانی (۱۹۹۲).

دیوانی نالی (۱۳۸۹)، بلاوکراره‌ی کوردستان، سنه.

دیوانی بیخود (۱۳۸۶)، بلاوکراره‌ی کوردستان، سنه.

نه‌قشبه‌ندی، شیخ ره‌ئوف (۲۰۱۲)، گولبژیری له‌ دیوانی گولزاری ئه‌ده‌ب، هه‌ولیر.

موفتی، شیخ محسن (۲۰۱۸)، دیوانی ئه‌حسه‌ن، چاپی دوه‌هم، هه‌ولیر.

بایه‌زی، محمد زوبیر، دیوانی نه‌قشی دل، ده‌ستووس.

صالحی، عمر (۱۳۹۱)، تاڤگه‌ی ئه‌وین، زانکوی سنه.

فه‌همی شوکری، عه‌بدوللا (۲۰۱۰)، نه‌ته‌وه، ده‌ولت و ئابین، هه‌ولیر.

نه‌قشبه‌ندی، شیخ ره‌ئوف، رافه‌ی ره‌ئوف له‌ سه‌ر عه‌وامیلی شیخ مه‌عروف، ده‌ستووس.

فارسی

روحانی، بابا مردوخ (۱۳۷۱)، تاریخ مشاهیر کرد، تهران

توکل، محمد ره‌ئوف، (۱۳۷۸)، تاریخ تصوف در کردستان، بی‌تا.

مدرس، عبدالکریم (۱۳۶۹)، دانشمندان کرد در خدمت علم و دین، ترجمه‌ حواری نسب، تهران.

ادموندز (۱۳۶۷)، کردها، ترکها، عربها، ترجمه‌ یونسی، تهران.

کاتبی، حسین‌قلی (۱۳۵۳)، ادب و ادبیات، تهران.

نقشبندی، عبدالره‌ئوف (۲۰۱۱)، گنجینه‌ گرانمایه، ره‌ژه‌لات، هه‌ولیر.

خانلری، ناتل (۱۳۶۱)، وزن شعر فارسی، تهران.

دیوان سنایی (۱۳۸۵)، تهران.

معین، محمد (۱۳۶۴)، فرهنگ معین، امیرکبیر.

دیوان عطار (۱۳۶۵)، تهران.

وتار

محکی‌پور، علی‌رضا (۱۳۹۲)، بررسی زیبایی‌شناسی تخمیس شیخ معروف نوده‌ی بر برده‌ بوسیری، لسان مبین

ملخص:

لقد كان للبلاغة والفصاحة دورٌ عظيمٌ في التاريخ الإسلامي الحافل بالقصص والوقائع الكثيرة، وهناك نماذجٌ قيّمةٌ في مدح النبي الأعظم ﷺ من بين تلك المؤلفات الأدبية والبلاغية في مختلف اللغات والألسن، حتى كان لغلماء غير المسلمين نصيبٌ من هذه الأحاسيس، ولا شك أن القصائد في مدح النبي ﷺ كثيرةٌ وجليلةٌ في ميدان الأدب العربي والكردّي والفارسي، ممّا تسببت في منح نشوةً روحيةً جديدةً لفنون الأدب لهؤلاء القوميات المختلفة في نسيجٍ جديدٍ وفي غاية الروعة والجمال، حيث قام كثيرٌ من أشهر شعرائهم وأدبائهم لتقديم نتاجٍ شعريٍّ رائعٍ في مدح خير البرية ﷺ بما يليق بمقامه الكريم، وكان الشعر في حد ذاته مرآةً تعكس نور الفكر البشريّ للمقابل، بحيث يكون لها تأثيرٌ في إيصال ذلك النور إلى مشاعر المستمعين ومسامعهم على اختلاف قومياتهم وأفكارهم ودياناتهم.

ولحسن الحظ فإننا نجد أن لغلماء الكرد وشعرائه حظاً وافراً من المديح النبوي الشريف، وذلك من خلال مؤلفاتهم القيّمة والتميّزة في هذا المجال، فمنهم المرحوم الشيخ معروف النودهي الذي هو نموذجٌ رائعٌ وجلّيٌ في مدح النبي ﷺ ووصفه، بل هو من رواد الشعر في هذا الميدان الواسع، وخيرُ مثالٍ على ذلك أشعاره المديحية من كتابه (شامل العوامل) الذي ألفه في نسيجٍ أدبيٍّ رفيع. وهذا البحث الذي بين يديكم يهدف إلى بيان أسباب وكيفية اختيار الشيخ النودهي لإظهار محبته له ﷺ ووصفه بقصائده الشعرية من وجهة نظره الإيمانّي الرفيع، وإلى شرح تلك الأشعار وتوضيح جوانبه البلاغية والأدبية، ثم الكلام على شكل نصوصها ومضمونها، وبصورةٍ عامّةٍ فإنّ البحث فيه من الإهتمام البالغ بذكر شمانله؟ صم؟ وشرحها شرحاً وافياً من خلال تلك الأشعار التي جاء بها كتاب (شامل العوامل) للشيخ النودهي، وبإمعان النظر في تلك الأشعار يتبيّن لنا بوضوح أن للشيخ النودهي محبةً عظيمةً خاصّةً للنبي الأعظم ﷺ وأنّ مديحه له؟ صم؟ صار سبباً في تفوّق أشعاره على غيرها، بل وجعلها مباركةً. فغاية هذا البحث وأساسه مبنيٌّ على الجانب التوضيحي - الروائيّ حسب المصادر المكتبيّة.

العنوان الرئيس: الشيخ معروف؛ المديح والمحبّة، (شامل)، البلاغة، والأشعار